

The background of the entire page is a soft-focus photograph of several green leaves. The leaves are arranged in a way that they appear to be framing the central text. The lighting is bright and natural, highlighting the intricate vein patterns on the leaf surfaces. The overall color palette is a range of greens, from light lime to a slightly darker, muted green.

ECOFEMINISMES

DONES, VIDA I EDUCACIÓ SOCIAL

Laia Lacunza Alcaraz

Treball Fi de Grau

Tutora: Marta Ausona Bieto

Grau en Educació Social

Any acadèmic 2021-2022

19 de maig del 2022

Facultat d' Educació Social i Treball Social Pere Tarrés

Universitat Ramon Llull

ECOFEMINISMES. DONES, VIDA I EDUCACIÓ SOCIAL

RESUM

Des de fa uns anys, estem veient com el món esta entrant en una deriva de crisis social i mediambiental, que posa en joc el planeta que habitem i per tant, les nostres vides. Les injustícies i les desigualtats estan a l'ordre del dia i sembla ser que no sabem ben bé com sortir d'això. L'ecofeminisme ens porta una nova mirada, una nova perspectiva que lliga el feminisme i l'ecologisme, mitjançant un sentit de justícia social i Drets Humans que l'uneix profundament amb la nostra tasca com a professionals de l'Educació Social. En aquest aprofundiment teòric entraré a analitzar les crítiques i propostes de l'ecofeminisme, així com la tasca i finalitat de l'Educació Social, per tal de trobar el punt en el qual conflueixen i com els dos esdevenen eines de transformació social. El treball busca també, ser un mitjà de coneixement i difusió de les teories ecofeministes, alhora que pretén destacar el sentit i la importància d'afegir una visió ecofeminista a la nostra professió, l'Educació Social.

PARAULES CLAU: Ecofeminisme, Educació Social, justícia social, vida, transformació social.

RESUMEN

Des de hace años, podemos ver como el mundo está entrando en una deriva de crisis social y medioambiental, que pone en juego el planeta que habitamos y por tanto nuestras vidas. Las injusticias y las desigualdades están a la orden del día y parece ser que no sabemos cómo salir de esta. El ecofeminismo nos aporta una nueva mirada, una nueva perspectiva que junta el feminismo y el ecologismo, a través de un sentido de la justicia social y los Derechos Humanos que lo une profundamente a nuestro trabajo como profesionales de la Educación Social. En esta profundización teórica entrare a analizar las críticas y propuestas del ecofeminismo, así como la finalidad de la Educación Social, para poder encontrar el punto en el cual confluyen y acontecen como medios de transformación social. El trabajo busca también, ser un medio de

conocimiento y difusión de las teorías ecofeministas, a la vez que pretende destacar el sentido y importancia de añadir la visión ecofeminista a nuestra profesión, la Educación Social.

PALABRAS CLAVE: Ecofeminismo, Educación Social, justicia social, vida, transformación social

ECOFEMINISMS. WOMEN, LIFE AND SOCIAL EDUCATION

ABSTRACT

Since years ago, we can see how the world is entering a drift of social and environmental crisis, which puts at stake the planet we inhabit and therefore our lives. Injustices and inequalities are the order of the day and it seems that we don't know how to get out of it. Ecofeminism gives us a new look, a new perspective that brings feminism and environmentalism together, through a sense of social justice and Human Rights that deeply links it to our work as Social Education professionals. In this theoretical deepening I will enter to analyze the criticisms and proposals of ecofeminism, as well as the purpose of Social Education, in order to find the point at which they converge and occur as means of social transformation. The work also seeks to be a means of knowledge and dissemination of ecofeminist theories, while aiming to highlight the meaning and importance of adding the ecofeminist vision to our profession, Social Education.

KEY WORDS: Ecofeminism, Social Education, social justice, life, social transformation

INDEX

1. INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ	5
2. PREGUNTA INICIAL I OBJECTIUS	7
2.1 PREGUNTA.....	7
2.2 PROPOSTA D'OBJECTIUS.....	7
3. METODOLOGIA	8
3.1 FASES DEL TREBALL.....	9
3.2 CRONOGRAMA	10
4. MARC TEÓRIC I ESTAT DE LA QÜESTIÓ	11
FEMINISMES.....	11
FEMINISME PREMODERN	12
FEMINISME MODERN	12
NEOFEMINISME	13
ECOFEMINISMES.....	16
ECOFEMINISME CLÀSSIC/ESSENCIALISTA.....	18
ECOFEMINISME ESPIRITUAL.....	19
ECOFEMINISME ANTIESSENCIALISTA/CONSTRUCTIVISTA	21
ECOFEMINISMES DECOLONIALS I COMUNITÀRIS.....	23
EDUCACIÓ SOCIAL I TRANSFORMACIÓ.....	25
EDUCACIÓ SOCIAL, COMUNITAT I TERRITORI.....	26
EDUCACIÓ SOCIAL I SOSTENIBILITAT.....	27
EDUCACIÓ SOCIAL FEMINISTA.....	28
5. ANÀLISI I DISCUSIÓ	30
ACTUALITAT	30
JUSTÍCIA SOCIAL I DRETS HUMANS	33
ALTERNATIVES	34
6. CONCLUSIONS	36
7. BIBLIOGRAFIA	39

INDEX DE FIGURES

FIGURA 1: Petjada ecològica per càpita per país.....	31
---	----

1. INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ

Conceptes com el Feminisme, l'Ecologisme, l'Anticapitalisme, Antiracisme no són nous, però en els últims anys la seva presència a la nostra societat ha anat en augment, generant grans moviments de persones que reivindiquen aquestes proclames.

La violència de gènere, el canvi climàtic, les desigualtats i els interessos econòmics evidencien la insostenibilitat del sistema capitalista i patriarcal en el qual vivim i ens veiem immersos en el nostre dia a dia.

Cada dia trobem a les notícies i vivim en les nostres pròpies carns, les conseqüències de la imposició històrica d'un sistema que lluny de vetllar per a les persones, vetlla per uns interessos econòmics i polítics que paradoxalment necessita de les persones per sostenir-se, desenvolupar-se i beneficiar-se, però que cada dia fa que la nostra vida sigui més insostenible.

Aquest treball ve motivat, en part, per la mateixa qüestió per la qual em vaig interessar per l'educació social, la lluita i la transformació social, per recuperar allò que ens pertany com a éssers humans, els drets i deures per viure dignament en un món que no ens tingui constantment sotmesos a uns interessos que no ens beneficien.

El camp i les cures, han esdevingut i segueixen esdevenint tasques essencials per al desenvolupament i manteniment de l'espècie i són dues tasques que sempre han estat lligades socialment a les dones, són tasques essencials perquè perpetuen i reproduïxen la vida, però també la força de treball que el capitalisme exigeix i requereix.

A nivell personal, sempre he estat molt vinculada al territori, la agricultura, la sobirania política i alimentària, i la importància de les dones en aquests aspectes que històricament han sigut responsabilitat nostra. Tot i així, no vaig conèixer l'ecofeminisme fins fa 3 anys, per la Sofia, la parella del meu germà, la qual és mexicana i ha viscut tota la vida molt vinculada a les comunitats Zapatistas, que tot i que no ho anomenen com ecofeminisme, en essència, viuen i treballen pels mateixos valors i ideals.

En la teoria de l'ecofeminisme vaig trobar una corrent que agrupava i donava rellevància a tot allò que per mi era essencial, d'una banda el feminisme, entès des d'una vessant interseccional, d'altra banda la natura, l'ecologisme i la importància de cuidar l'entorn que ens envolta i per últim la reapropiació i recuperació d'espais, feines i sistemes de vida centrats especialment en la sobirania i la natura però també en la vida comunitària.

Aquest treball pretén sensibilitzar, aprofundir i dotar d'eines sobre l'ecofeminisme, entès com a eina de transformació social i potser fer-ho des de l'Educació Social, per així revertir també el que Yayo Herrero (2020) denomina "Una guerra contra la vida", que com veurem més endavant, segons les diferents teories ecofeministes, ja sigui perquè el sistema ens hi ha relegat o bé per instint natural, ha sigut sempre feina nostra, de les dones, ja que com s'ha demostrat històricament amb les guerres, entre molts d'altres fets conflictius i destructius, generalment han sigut provocades per homes.

Potser és el moment de posar de rellevància la nostra tasca, per acabar amb l'antropocentrisme i posar de nou, la vida al centre.

2. PREGUNTA INICIAL I OBJECTIUS

Al començar a redactar el treball, tenia clar que volia parlar sobre l'Ecofeminisme i la seva feina cap a una societat respectuosa, igualitària, sostenible, digna i que tenia en compte la necessitat de cuidar el medi on vivim els essers humans, entenent que sense aquest medi no hi hauria vida, per tant, per mi tenia tot el sentit del món fer-ho des de l'Educació social.

Em vaig preguntar: No és l'Educació Social una eina per a la transformació social? No ho és també l'ecofeminisme? per tant, perquè no fer-los confluïr?

Cal tenir clar que l'Educació Social està entesa com a una professió i l'ecofeminisme, en canvi, és una corrent de pensament, inclinació política o inclús, corrent filosòfica. Però ambdós busquen crear un món millor, més just, on les persones puguin tenir una vida digna, per tant seria lògic pensar que com a professionals de l'Educació Social, podem començar a treballar des d'una visió i perspectiva ecofeminista que tingui realment en compte tant la interseccionalitat, com la importància del medi on vivim i del que depenem.

2.1 PREGUNTA: Perquè utilitzar en l'Educació Social l'ecofeminisme com una eina de transformació social?

2.2 PROPOSTA D'OBJECTIUS:

Objectiu general: Sensibilitzar als professionals de l'Educació Social sobre l'ecofeminisme.

Objectius específics:

- Aprofundir en el coneixement de l'ecofeminisme i la seva relació amb l'Educació Social.
- Destacar la importància de l'abordatge de problemàtiques socials amb un enfocament ecofeminista.
- Facilitar recursos per orientar als professionals de l'Educació Social sobre com implementar l'ecofeminisme.

3. METODOLOGIA

Per dur a terme aquest treball d'aprofundiment teòric sobre la confluència entre l'ecofeminisme i l'Educació Social he utilitzat una metodologia qualitativa basada en la revisió bibliogràfica i l'anàlisi de textos. Em vaig iniciar mitjançant recerques bàsiques sobre les principals teories ecofeministes així com les seves referents històriques i actuals.

He utilitzat diferents bases de dades principalment Google Scholar i Dialnet especialment per accedir a articles científics, Treballs de fi de Grau i Màster i revistes especialitzades. Per altra banda Google m'ha ajudat a trobar llibres teòrics, entrevistes, revistes de l'àmbit de l'ecofeminisme o notícies.

Les paraules a les que més he recorregut per poder trobar informació han sigut bàsicament: ecofeminisme, feminisme i Educació Social, a part de buscar noms concrets d'autores.

Donat que no existeix tanta varietat d'informació sobre l'ecofeminisme, com podria ser d'altres temàtiques, no he marcat com a criteri d'exclusió la data de publicació, ja que per entendre i conèixer les teories, cal endinsar-se en els principis del terme i de la teorització sobre aquest.

He procurat parar especial atenció a les principals autores referents, vingudes d'arreu del món, com poden ser Vandana Shiva, Maria Mies, Mary Mallor, Mary Daly, Val Plumwood o Wangari Maatahai i també a autores més modernes com poden ser Alicia H. Puleo o Yayo Herrero, la qual és també Educadora social.

Tots els elements obtinguts de la recerca m'han servit per poder conformar tant el marc teòric com l'anàlisi i discussió, però si bé és cert, a l'anàlisi i discussió he utilitzat fonts més modernes que s'adeqüen a la nostra realitat d'avui dia i el nostre futur més pròxim, amb algunes xerrades i ponències.

3.1. FASES DEL TREBALL

Per construir el treball he utilitzat diverses fases, que presento en un cronograma posteriorment.

1. Definició i pla de treball. En aquest punt ja tenia decidit que el tema que volia tractar era l'ecofeminisme, així doncs vaig iniciar la recerca sobre el que m'agradaria tractar per posteriorment plasmar-ho en la proposta del pla de treball.
2. Hipòtesi. Un cop recollida una primera part de la informació, vaig determinar quina era la pregunta que volia respondre, així com, quins eren els objectius que volia complir.
3. Metodologia. En aquest moment vaig començar a concretar i establir quina seria la metodologia que utilitzaria, basant-me també, en la informació rellevant que anava trobant.
4. Justificació. Posteriorment a la recerca inicial vaig començar a recollir informació de manera més profunditzada i concreta que a l'hora em va ajudar a delimitar els apartats.
5. Marc teòric. Després de la recerca d'informació vaig delimitar els temes clau en els quals se centraria el treball i quines serien les autores referents que volia treballar. Així doncs vaig iniciar la redacció del marc teòric.
6. Anàlisi i discussió. Un cop havent acabat el marc teòric, inicio el redactat de l'anàlisi i discussió fent confluïr la informació dels eixos vertebradors del treball i buscant donar resposta a la pregunta plantejada.

3.2. CRONOGRAMA

ETAPA	TASCA	OCTUBRE	NOVEMBRE	DESEMBRE	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG
Definició i pla de treball.									
Justificació	Recollida d'informació.								
Marc teòric	Conceptes clau.								
	Recerca bibliogràfica.								
	Selecció de conceptes i autors.								
	Selecció de categories.								
	Redacció del marc teòric.								
Hipòtesi	Pregunta de partida.								
Metodologia	Definició de la metodologia.								
	Recollida i tractament de dades.								
Anàlisi i discussió									
Conclusions									
Bibliografia									

Activar Windows

4. MARC TEÒRIC I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

En aquest marc teòric presentaré el que podem considerar els pilars que donaran resposta a la pregunta. Per una banda els antecedents que ens permetran entendre en quin moment neix, perquè i que és , o més ben dit són, els ecofeminismes, d'altra, posar en context la pròpia Educació Social, així com aquelles branques les quals poden confluïr perfectament amb l'ecofeminisme.

FEMINISMES

Per entendre com arribem al terme ecofeminisme cal que primer ens endinsem i entenguem els antecedents d'aquest, en aquest cas el feminisme, que és una de les dues principals idees que construeixen les teories i que s'evidencia a simple vista en la pròpia etimologia de la paraula.

Per començar podríem definir el feminisme com a una corrent que reclama uns drets per a les dones que tradicionalment han estat reservats i creats per homes i per als homes entenent que nosaltres també som persones mereixedores d'aquests per naixement.

Certament, no existeix un quòrum sobre com i quan va començar el feminisme, de fet ni tant sols hi ha acord general sobre com anomenar les diferents etapes, ja que segons de quina part del món estiguem parlant, les etapes estan datades diferents, segons el seu sorgiment. Si bé és cert que la manera més comuna i coneguda de diferenciar les diferents etapes del feminisme és el concepte d'onada.

En aquest cas, tot i que faré referència a les conegudes onades, em referiré principalment a cada etapa partint de la base de l'època de la modernitat tal i com ho descriu De Miguel (2007) a l'article "Los feminismos a través de la historia", ja que això ens permetrà poder abastar més temporalitat del que les onades refereixen.

FEMINISME PREMODERN

Aquest període compren des de segle V fins aproximadament la primera meitat del segle XVII.

Algunes autores i autors com per exemple Ana De Miguel (2007), emmarquen els primers actes feministes a l'època de la il·lustració sofisticada al segle V, on algunes dones s'havien postulat reclamant la igualtat de sexes com poden ser Hipàtia d'Alexandria o Hortènsia. Aquestes reivindicacions van tenir com a resposta la ridiculització per part de filòsofs tant importants com Aristòtil, Plató o Aristofanes que proclamaven la inferioritat de les dones.

D'altres autores emmarquen el principi a l'època de Guillermine de Bohemia la qual crea la seva pròpia església de dones per criticar el paper de l'església i la religió que no representa a les dones.

D'altres emmarquen l'inici al segle XIV, amb el renaixement i la figura de la poetessa Christine de Pisan la qual va començar a escriure i reivindicar els drets de les dones.

FEMINISME MODERN

I hi ha autores com Cèlia Amorós (2000) o Geneviève Fraisse (1991) que defensen l'inici del feminisme en la Il·lustració i la Revolució Francesa, on Poulaine de la Barre (1673), pública "La igualtat dels sexes" i on es van començar a crear clubs exclusivament per dones on reclamar drets i exposar les injustícies. Malauradament aquestes dones van ser castigades amb l'exili o bé amb la guillotina, ja que segons l'estat, estaven incomplint les lleis de la natura.

I en aquest punt és on apareixen les teories generalitzades sobre l'inici oficial del feminisme al segle XIX, la coneguda primera onada¹, amb el feminisme decimonònic que afegia al seu discurs i posava de relleu les conseqüències del capitalisme i la

¹ Per algunes autores, segona onada.

revolució industrial. En aquests anys naixen diferents corrents feministes, com per exemple les conegudes sufragistes i els primers feminismes socialistes i marxistes que posen de manifest el concepte de la doble desigualtat que reconeix la relació entre gènere i classe i per tant la seva intersecció.

NEOFEMINISME

Posteriorment, segons Ana de Miguel (2007), al triomf de les sufragistes, havent aconseguit el vot femení, i per tant una aparent igualtat, el feminisme queda en un període letàrgic. No és fins a mitjans del segle XX, on comencen a aparèixer noves necessitats i reivindicacions, com les de Simone de Beauvoir (1949) a “El segundo sexo”, on exposa la presa de consciència de les opressions existents pel fet de ser dona. La coneguda com a segona onada del feminisme, tercera per altres autores.

Determinen que aquesta opressió existeix en tots els aspectes de la vida d’una dona, des de la limitació d’accés a la feina, fins al rol de cures i maternitat a les que han quedat relegades. És doncs aquí on es comencen a reivindicar la diversitat de models de dona que existeixen.

Entrem doncs a la tercera onada, on precedida per Simone De Beauvoire, apareix Betty Friedan (1963), la qual posteriorment a la publicació de “La mística de la feminidad” participarà en la creació de NOW (National Organization for Woman), i per tant el feminisme liberal, que reconeix la desigualtat que pateixen les dones però no com una opressió o explotació i per tant reclama la integració plena de les dones a l’esfera pública mitjançant l’accés al mercat laboral. En aquest punt el feminisme comença a reconeixes com una qüestió política.

En contraposició al feminisme liberal, apareixen el feminismes més influents i rellevants de l’època, el feminisme radical on apareixen dues noves escissions, el feminisme polític i el feminisme cultural. Neixen en un moment històric de grans moviments socials contraculturals i busquen allunyar-se del partits polítics d’esquerres existents, ja que estan liderats per homes.

Comencen doncs a aparèixer partits formats únicament per dones, i amb ells les primeres escissions per discrepàncies sobre les raons i els objectius per les quals no participar dels partits amb els homes.

D'una banda trobem les feministes polítiques que consideren el feminisme una lluita més de l'esquerra i que la seva opressió deriva directament del Capitalisme, aquestes feien referència a que la opressió no requeia només en elles, sinó que consideraven que els homes eren també víctimes d'aquest sistema, i no buscaven un enfrontament.

Per altra banda trobem les feministes que defensen , contràriament a les feministes polítiques, que el sistema que les oprimeix no és el capitalista, sinó un sistema en si mateix que anomenen Patriarcat. Aquest concepte, descrit per Kate Millet (1970) al seu llibre "Política Sexual", ve definit com:

[...] una institución en virtud de la cual una mitad de la población (es decir, las mujeres) se encuentra bajo el control de la otra mitad (los hombres) (...) si bien la institución del patriarcado es una constante social tan hondamente arraigada que se manifiesta en todas las formas políticas, sociales y económicas, ya se trate de las castas y clases o del feudalismo o la burocracia, y también en las principales religiones, muestra no obstante, una notable diversidad tanto histórica como geográfica. (p. 70-71).

Així doncs, es comença a teoritzar sobre la idea que aquesta opressió també afecta a la classe i a la raça i no únicament al gènere. Poc a poc el feminisme radical, acaba sorgint com a moviment feminista principal. D'elles ve la coneguda frase de Kate Millet: "Allò personal és polític" fent referència al fet que el patriarcat i el capitalisme no afecten únicament a política, sinó també a la vida privada de les persones, especialment oprimint a les dones.

Apareixen grups d'autoconsciència que busquen teoritzar a partir de les seves experiències personals. Creen serveis no patriarcals per a dones, ginecologia, guarderies, centres d'estudi, entre d'altres propostes.

Malauradament i donada la manca d'estructures que Jo Freeman (1970) explica a "La tirania de la falta d'estructures", com amb la generació d'una greu limitació per entrar

i militar als moviments, donada la voluntat d'igualitarisme, que alhora provoca que els debats interns siguin eterns, que no sempre tenen en compte a tothom i amb l'aparició als debats sobre qüestions de classe i lesbianisme, s'inicia una caiguda de l'activisme radical.

En aquest punt naixen nous tipus de feminismes que també esdevindran majoritaris, el feminisme de la diferència i el feminisme cultural, aquest últims seràn els precursor directe de l'ecofeminisme.

Mentre que les feministes radicals, liberals i socialistes advoquen per la igualtat entre gèneres, les feministes culturals i de la diferència, defensen l'existència de diferències entre homes i dones des d'una mirada biologicista.

Seguint amb De Miguel (2007), per una banda, les feministes de la diferència, especialment localitzades a Europa, defensen que existeixen diferències sexuals i des del feminisme hem de construir i defensar la nostra pròpia identitat, criticant que la igualtat per la que lluiten les altres feministes no ens allunya de la dominació patriarcal, ja que pretenen que ens adaptem a un món construït per ells.

D'altra banda, i defensant també les bases de la diferència, apareix el feminisme cultural, especialment localitzat als Estats Units. Aquesta corrent defensa una posició de les dones situada moralment per sobre dels homes, ja que la nostra vinculació a la natura, respecte de la nostra capacitat reproductiva ens acosta a la sensibilitat per la vida i per tant a la salvació del planeta, mentre que acusa als homes més vinculats a la cultura, de ser agressius i letals.

ECOFEMINISMES

En aquest punt arribem a un dels principals eixos vertebradors d'aquest treball, els ecofeminismes. Parlem d'ecofeminismes en plural, d'igual manera que parlem de feminismes en plural, ja que tot i que existeix un tronc que marca una corrent de pensament, d'aquest s'estenen branques que acaben composant una diversitat de mirades, que defensen el mateix fi des de diferents perspectives.

Primerament cal fer referència al terme, ecofeminisme és un terme encunyat a França l'any 1974 per l'escriptora feminista i ecologista Françoise d'Eaubonne (1905-2005). Influenciada per grans autores com Simone de Beauvoire com a referent del feminisme i també per la seva creixent preocupació i vinculació amb grups ecologistes sorgits dels anys 60 i 70, d'Eaubonne (1972) publica el llibre *Histoire et actualité du féminisme*, on tal i com recupera i resumeix Migliaro (2021), d'Eaubonne a les conclusions introdueix la idea que: “La crisis mundial radica en el sistema patriarcal, responsable del desastre ecológico (a través de la sobreproducción) y de la dominación de las mujeres (a través del control de sus cuerpos)(p.126).”

Trobem 3 tipus d'ecofeminismes, que tot i compartir un fonament compten amb diferents visions i diferents procedències que anomenaré en aquest apartat però explicaré en profunditat més endavant. D'una banda tenim el clàssic, el primer dels diferents ecofeminismes, seguidament trobem l'essencialista, també conegut com espiritualista donada la seva visió més mística de la problemàtica i finalment el constructivista, també conegut com antiessencialista, ja que considera que la espiritualitat no té res a veure amb el problema que busquen solucionar.

Carcaño (2008), ens aporta la reflexió de que l'ecofeminisme, en realitat va nàixer a molts llocs diferents a la mateixa vegada, i si bé és clar que l'ecofeminisme rep una herència dels feminismes culturals i de la diferència, aquesta només s'emmarca en certes societats, com els Estats Units o Europa, però no en d'altres com els ecofeminismes decolonials, especialment impulsats per comunitats indígenes als quals destinaré un apartat concret per poder entendre també la seva influència i rellevància.

Per posar-nos en antecedents, l'antropocentrisme va passar a ser un pensament hegemònic durant el Renaixement, defensant que l'ésser humà és el centre de l'univers, uns éssers racionals i dotats del sentit de la raó, del qual les dones en realitat no hi hem format mai part, sempre hem estat vistes com éssers irracionals i emocionals, entenem doncs que amb ésser humà es referien a homes i aleshores estem parlant d'androcentrisme.

Així doncs, no només és que els humans ens sentim éssers superiors per sobre de la natura, els animals o qualsevol altre element que ens pugui envoltar, sinó que l'home es disposa com a ens superior a la dona, ja no només se senten amb el poder d'explotar la natura, sinó que també s'hi senten de fer-ho amb les dones, un pensament que malauradament ha arribat fins als nostres dies i l'ecofeminisme pretén combatre.

La problemàtica que tots els ecofeminismes pretenen afrontar té a veure amb el que consideren la insostenibilitat dels sistema capitalista i patriarcal en que vivim. Així doncs, queda palès que el tronc filosòfic que comparteixen els diversos ecofeminismes és l'estreta relació de la dona amb la natura i les seves opressions i destruccions exercides respectivament pel patriarcat i el capitalisme.

L'ecofeminisme aporta una mirada interseccional i crítica sobre el model de societat en el que vivim, l'economia que desenvolupem, la cultura que creem i reproduïm, sobre la visió hegemònica del món, que invisibilitza i discrimina realitats, cultures i subjectes. Denuncien una visió absolutament reduccionista que simplifica les complexitats del món i les interaccions entre els elements que constituïm part de la Terra, fent d'aquest món un lloc inhabitable per a moltes persones (Herrero, 2013).

ECOFEMINISME CLÀSSIC/ESSENCIALISTA

Com hem comentat anteriorment, l'ecofeminisme sorgeix a diferents llocs al mateix moment. Tot i que la creadora del terme es localitza a França, la primera corrent ecofeminista es comença a teoritzar de manera més ferma a Estats Units amb Mary Daly, l'ecofeminisme clàssic. Daly estava formada en teologia i per tant les seves teories giraven al voltant de la religió i la espiritualitat, defensava que la gran religió mundial era el patriarcat. (Puleo, 2012)

L'ecofeminisme clàssic va començar amb el llegat de les feministes radicals, especialment preocupades per la salut reproductiva de les dones i el sistema ginecològic que existia en aquells moments, així com la recuperació del control del propi cos, que també passaria a ser un pilar fonamental d'aquest primer ecofeminisme, i va presentar la que seria una de les seves obres més rellevants, *Gin/Ecology. The metaethics of radical feminism* (1978).

Les teories clàssiques de l'ecofeminisme defensen la dicotomia dona/home en tant que consideren que la dona és un ens pacífic, igualitarista i que donada la seva capacitat reproductiva està més predisposada a la protecció de la vida i de la natura. Mentrestant, l'home és un ens agressiu, competitiu i destructiu que com no té instint maternal i desenvolupa un odi a la vida que el porta a crear guerres i contaminar terres, aire i aigües (Puleo, 2000).

Aquest ecofeminisme va ser molt criticat per altres corrents feministes, ja que aquesta visió biologicista de les dones, per una banda, seguia perpetuant tots aquells rols de gènere que el feminisme criticava i relegava a les dones pràcticament al mateix paper que havien desenvolupat tota la vida, encara que fos des d'una mirada de superioritat moral, i per altra banda demonitzava la figura dels homes.

ECOFEMINISME ESPIRITUAL

L'ecofeminisme essencialista o també conegut com a espiritualista, neix als anys 80 al sud global. Com anirem veient, comparteix moltes coses amb l'ecofeminisme clàssic, especialment en el sentit de la confluència entre dona i natura d'es d'una cosmovisió més espiritual, però s'allunya molt de la demonització masculina que hem vist en l'apartat anterior.

La vessant espiritualista d'aquest ecofeminisme ve donada pel fet d'haver-se desenvolupat en contextos on la espiritualitat, la fe i la religió són factors molt arrelats al territori i per tant a les creences i tradicions de les persones que hi viuen. Se centren especialment en països que a occident ens agrada anomenar com "el tercer món", "països subdesenvolupats" o en "vies de desenvolupament".

Una de les seves principals precursoras, i que ha ajudat a crear la teoria de l'ecofeminisme essencialista, és Vandana Shiva, la qual teoritzarà a partir dels seus coneixements i creences en base a la cultura de la Índia, allunyada de les creences occidentals, on el principi femení en confluència amb la natura i el principi masculí, formen una harmonia equilibrada (Puleo, 2000).

Shiva és molt crítica especialment amb el desenvolupament i la modernitat del món occidental, postula que el que coneixem com a desenvolupament és un mal desenvolupament i és en realitat la font de la violència contra les dones i la natura, sent aquest un domini patriarcal de dominació, centralització i homogeneïtat.

La crítica d'aquestes ecofeministes en referència al mal desenvolupament, determina que l'herència de la colonització, que influeix a l'inici del capitalisme industrial, obre la porta a l'explotació de la natura en nom de la producció, intentant exportar aquest paradigma occidental de manera forçada a la resta del món que es considera pobre i subdesenvolupat, trencant les dinàmiques i realitats existents als territoris, creant així greus crisis en la forma de vida d'aquests i amenaçant la seva supervivència (Shiva, 1995).

En aquests contextos, les primeres afectades eren les dones, ja que eren elles les que realitzaven les feines de cures, no només dins l'àmbit familiar, sinó en el marc dels cultius, els sabers de la curació i les tècniques artesanals. Per tant, aquest procés de canibalisme capitalista occidental, desprèn a les dones dels seus sabers, independència i possibilitat de guany econòmic, al sotmetre la natura al progrés i desenvolupament occidental.

Evidentment, Vandana Shiva no és la única referent i la Índia no és l'únic país on ha agafat força aquesta corrent, sinó que també va sorgir a d'altres països de tradició també espiritual com podem trobar a Àfrica i Amèrica Llatina, i no sempre és en forma de teoria, sinó també de moviments i lluita social.

Wangari Maatahai n'és un exemple, provinent de Kenya i coneguda per haver guanyat el premi Nobel de la Pau l'any 2004, per les seves contribucions a la sostenibilitat, la democràcia i la Pau. Maatahai va crear el *Green Belt Movement*, el qual plantava arbres per conscienciar sobre la desertificació i desforestació i també per reivindicar i donar rellevància a les dones de les comunitats. Aquest moviment actualment compta amb més de 4000 vivers, liderats per dones, on fan créixer arbres per després poder crear els cinturons verds (Oyugui, 2006).

A Amèrica Llatina trobem la Teologia Feminista de l'Alliberament, la qual pretén aproximar la religió a les dones d'es d'una perspectiva on elles es puguin veure també representades i on Déu deixi de ser un figura patriarcal. Des d'una mirada absolutament interseccional, aquest moviment esdevé una postura política que defensa la interdependència amb la natura, l'antiracisme, anticlassisme, antisexisme i antiantropocentrisme.

ECOFEMINISME ANTIESSENCIALISTA/CONSTRUCTIVISTA

L'ecofeminisme constructivista, i en molts casos també considerat crític, tot i no negar del tot les teories anteriors, se n'allunya dels fonaments religiosos i essencialistes i la visió biologicista de la diferència entre dones i homes i la seva vinculació amb la defensa de la natura o la seva destrucció. Però tot i així, si mantenen la visió interseccional de les problemàtiques existents.

La visió constructivista defensa que existeixen un seguit de dualismes i polaritzacions que marquen el funcionament de la nostra societat i per tant els sistemes d'opressions i explotacions que se'n deriven, dona/home i natura/cultura, donant com a resultat la relació directa respectivament de dona → natura i home → cultura.

Segons aquestes teories el lligam de la dona amb la natura, no és producte del biologicisme ni tampoc de la fe, sinó producte de les responsabilitats de gènere i la divisió sexual del treball al que ens ha abocat el patriarcat i el capitalisme. Així doncs, aquestes polaritzacions són fruit d'una construcció social especialment impulsada per occident.

Per l'ecofeminisme constructivista la degradació de la natura és conseqüència del capitalisme i la subordinació de la dona ho és del patriarcat. Com apunta Díaz (2019), el fet de concebre aquestes dicotomies com una construcció social, ens permet pensar i aproximar-nos a una possibilitat de transformació, de canvi, que acabi amb aquestes polaritzacions. Per ella, en canvi, si les analitzem des del punt de vista essencialista i per tant entenem aquesta divisió com a diferència biològica, no existeix la possibilitat de canvi i superació de la problemàtica.

Una de les principals precursoras de l'ecofeminisme constructivista és Val Plumwood, la qual fa especial èmfasi a entendre l'ecofeminisme també com a una idea política, una manera de fer política per tal de poder desenvolupar tots els canvis necessaris a la nostra societat mitjançant una reestructuració, tant a nivell individual com col·lectiu.

Val Plumwood señala dos fases en el proceso de reestructuración del yo humano en relación con la naturaleza: reconceptualizar lo humano y

reconceptualizar el yo. Reconceptualizar lo humano supone reconocer y valorar el aspecto biológico, orgánico, inherente a toda existencia vital; y requiere asimismo incardinar cada existencia individual en el conjunto de todas las existencias que componen el mundo, tanto humanas como no humanas: el ser humano no está solo en el mundo, sino que habita un espacio común que comparte con otras formas de vida (Fernandez, 2010. p. 5).

A nivell estatal, també comptem a diverses referents sobre l'ecofeminisme constructivista o crític com són Alicia H. Puelo o Yayo Herrero, la qual és també educadora social de professió.

Ambdues han fet grans aportacions sobre ecofeminisme i especialment en l'anàlisi de la realitat actual i com la visió ecofeminista pot aportar una transformació social que ens permeti fer d'aquest un món habitable.

Les seves aportacions ens permeten albirar un seguit de problemes mundials que afecten les nostres vides actuals però també el nostre futur, ja sigui a nivell econòmic, social, de reproducció o d'indústria i recursos. En parlaré amb més profunditat en l'apartat d'anàlisi i discussió.

ECOFEMINISMES DECOLONIALS I COMUNITARIS

Dins aquest tipus d'ecofeminismes, cal fer especial menció als feminismes coneguts com comunitaris, no hegemònics o decolonials, ja que aquests estan relacionats íntimament amb els ecofeminismes.

En aquest apartat cal fer un aclariment, aquí parlarem tant de feminisme com d'ecofeminisme, això és així ja que importants referents dels feminismes comunitaris d'Amèrica Llatina, com per exemple Adriana Guzmán o Julieta Paredes, han dit explícitament no identificar-se com ecofeministes.

Els uneixo en un mateix apartat ja que la base de les seves teories és la mateixa, defensen el mateix i critiquen el mateix, el que les diferencia és que segons les feministes comunitàries, l'ecofeminisme pretén acabar amb les opressions a les dones mitjançant el fi del "desarrollismo capitalista" però no amb capitalisme i el patriarcat en si mateixos (Guzmán, 2019) .

Aquest tipus de ecofeminisme/feminisme neix a zones habitades per població nativa indígena a "Abya Yala", terme amb que anomena la població indígena al que nosaltres coneixem com Amèrica Llatina. Entenem que són no hegemònics ja que no són corrents del feminisme dominants al món, de fet en molts casos són totalment desconeguts o potser només ens sonen.

Segons el que ens diu Grosfoguel (2014), de les colonitzacions històriques han anat apareixent diferents tipus d'opressions al llarg dels anys, que han culminat en la creació d'un cànon de pensament masculí, heterosexual i europeu creat en base a un context concret i a unes experiències i realitats concretes que sistemàticament menyspreen tota la resta de realitats i experiències. Aquest cànon de pensament és en el qual se'ns segueix educant i per tant reproduïm sense ni tan sols pensar-hi.

Es consideren descoloniales, perquè pretenen trencar amb la tradició de pensament colonialista, eurocentrista i androcentrista que ha arribat fins als nostres dies i que s'aplica també en corrents feministes actuals, que ha creat feminismes que oprimeixen i obvien, ignoren o inclús neguen altres realitats.

Tal i com explica Adriana Guzmán (2020) a una entrevista, el seu feminisme no té el mateix origen que els feminismes Europeus o d'Amèrica del Nord, elles han batejat el seu moviment com a feminista, sent conseqüents, amb el que suposa descolonitzar-se elles i descolonitzar els feminismes existents, trencar amb totes aquestes tradicions de pensament que ha inculcat Europa, un sistema capitalista i patriarcal, que els ha afectat de manera molt diferent a nosaltres, esdevenint per elles racista, esclavista, genocida, que devasta vides, territoris i cossos.

I en aquest punt és on es denominen comunitàries, perquè tal i com explica Julieta Paredes (2010), el fet que l'origen dels feminismes sigui diferent, també marca un origen i enfocament diferent. Per elles no es tracta de contraposar els drets individuals de les dones i els drets individuals dels homes, sinó construir i lluitar per uns drets i una identitat col·lectiva, que entén que tant homes com dones pateixen opressions fruit del patriarcat però que les dones, a més a més, estan oprimides per aquests mateixos homes que també estan oprimits.

Una de les comunitats més conegudes per aquests tipus de lluites, és la comunitat Zapatista, localitzada a Chiapas, Mèxic. Grups indígenes com aquest són bones mostres de resistència contra el Capitalisme i més recentment contra el Patriarcat. Busquen defensar els seus territoris i els drets de les persones, tal i com ens mostra el seu lema: "Tierra, libertad, justicia y ley", proclamat per Emiliano Zapata al 1911 en la presentació del Plan de Ayala.

Cal tenir en compte que, encara que molts grups no es proclamïn ecofeministes, pel seu context, Abya Yala és de les principals zones del món on fa anys, inclús segles, que sorgeix i es practica la filosofia que defensa l'ecofeminisme, donant importància al que realment ens permet ser i seguir sent, la vida.

EDUCACIÓ SOCIAL I TRANSFORMACIÓ

Arribem en aquest punt al segon eix vertebrador d'aquesta investigació, i el subjecte sensible d'acceptar la proposta de filosofia ecofeminista que pretén aportar el treball, l'Educació Social.

La definició que ens aporten els Documents Professionalitzadors sobre l'Educació Social, és la següent:

Dret de la ciutadania que es concreta en el reconeixement d'una professió de caràcter pedagògic, generadora de contextos educatius i accions mediadores i formatives, que son àmbit de competència professional de l'educador social i que possibilita:

- La incorporació del subjecte de l'educació a la diversitat de les xarxes socials, entesa com el desenvolupament de la sociabilitat i la circulació social.
- La promoció cultural i social, entesa com a obertura a noves possibilitats de l'adquisició de béns culturals, que amplii les perspectives educatives, laborals, d'oci i participació social (ASEDES, 2007, p. 11).

Cal destacar que l'Educació Social és un àmbit relativament recent que encara es troba en període de construcció, no només en quant a aspectes de formalitat, ètica i metodologia, sinó també pel sentit dinàmic de la societat, que obliga a les ciències socials a actualitzar-se, adaptar-se i evolucionar segons ho fa la societat per la qual treballa. Aquest procés, d'evolució i reciclatge constant en que es troba l'Educació Social ha anat, amb el pas dels anys i mitjançant la creació de documents professionalitzadors, responent a principis com els de justícia social i respecte i defensa dels Drets Humans.

Amb el pas dels anys hem pogut veure com aquesta professió s'ha anat adaptant a les circumstàncies que demandava la societat respecte a termes tant utilitzats últimament

com la comunitat, la sostenibilitat, interseccionalitat i feminisme o la necessitat d'implantar la perspectiva de gènere en les nostres visions i intervencions. Han anat sorgint, per tant, noves problemàtiques, nous àmbits d'intervenció i amb elles noves metodologies que en molts casos apropen la professió al propi ecofeminisme i les seves lluites.

EDUCACIÓ SOCIAL, COMUNITAT I TERRITORI

Des de la mateixa Educació Social trobem una branca concreta que respon a les necessitats de la comunitat dins els territoris, procurant atendre problemàtiques cada vegada més esteses a les nostres societats, parlo de la Pedagogia Social Comunitària.

Podríem definir la Pedagogia Social Comunitària més fàcilment si entenem allò que ens proposa. Ens ofereix un nou paradigma de corresponsabilitat on l'educadora i l'educand no són dos únics subjectes ni estan separats entre ells, ens proposa acostar tota la comunitat per tal de poder crear xarxes.

Com bé diuen Alonso, Ruiz, Sánchez i Oficialdegui (2014) passar de ser "de la comunitat" a "estar a la comunitat". Busca millorar la vida de les persones, un empoderament dels individus i la comunitat, la cohesió social, la participació i la corresponsabilitat respecte de tot el que passa al seu territori (Morata, 2014).

I és que aquesta tasca pot resultar satisfactòria no només a l'hora de desenvolupar intervencions en contextos d'exclusió social, sinó que també pot esdevenir un factor de prevenció i protecció que ajudi a la comunitat a evitar més casos d'exclusió, però també pot transformar-se en un motor social creador de consciències i capaç de generar canvis i lluites, per reapropiar a les comunitats i les persones dels drets que en molts casos els han sigut negats o retirats.

Com hem pogut veure d'es d'altres branques d'estudi com pot ser la Psicologia Social, la socialització no es dona només en un àmbit sinó que es dona en tots els àmbits que

envolten a les persones, és per això que cal estendre l'educació més enllà de les escoles i de la tasca d'un professional.

Un gran exemple són les Ciutats Educadores, on cada poble, ciutat i barri fa transcendir l'educació a la totalitat del seu territori, tenen identitat i personalitat pròpia i única ja que cada localitat necessita de recursos, respostes i propostes diferents que s'adeqüin a la realitat de l'entorn directe (AICE, 2020).

I és essencial la participació del territori i la comunitat al moment de donar respostes a les seves demandes i necessitats construint uns sabers i una intervencions conjuntament.

EDUCACIÓ SOCIAL I SOSTENIBILITAT

La crisi mediambiental és un dels grans problemes de la nostra realitat i del nostre dia a dia. Com he comentat anteriorment, l'Educació Social té la responsabilitat i la necessitat d'adaptar-se a nous contextos i noves problemàtiques per tal de poder-hi fer front. Així doncs, ens trobem immersos obligatòriament en el que per a la nostra professió i per a tota la societat suposa un nou repte i per tant un nou compromís.

Cal destacar que la crisi mediambiental no afecta només al medi natural, sinó que en aquesta societat nostra de la globalització, també afecta al terreny social com si d'un efecte col·lateral es tractés. I evidentment, no hem d'oblidar la figura de l'ésser humà com a principal i màxim causant d'aquest efecte bumerang en el qual les nostres accions envers al planeta ens venen retornades en forma de nefastes conseqüències.

L'Educació Social és també conscienciació, cura, lluita i conservació de la vida. Com ja he comentat, un dels nostres principis com a professionals és la justícia social, i el fet de tenir dret a viure en un món on puguem viure, és això, per tant com diu Ybone Gebara (2000) justícia mediambiental i ecojustícia són també justícia social.

Paral·lelament, a l'Educació Social hi trobem l'Educació Ambiental que tot i centrar-se en el medi ambient, la seva intervenció necessita també aproximar-se a les persones, que són les que al final poden ajudar a combatre aquesta problemàtica.

És aquí doncs, on mitjançant una confluència d'educació social i mediambiental podríem parlar d'Educació Socio-ambiental, ja que mentre l'Educació Social necessita tenir en compte el medi, l'Educació Ambiental necessita de les persones, és en aquest punt que es pot crear un front comú d'intercanvi i creació de nous sabers que ajudin a reconduir la situació (Amador i Esteban, 2017).

En aquest moment, els conceptes "ètica ecosocial" i "educació ecociudadana" (Gutiérrez, 2019) prenen tot el sentit, en tant que el moment actual i tots els esdeveniments que estem vivint, posen de rellevància la necessitat d'un canvi en els valors socials, on a part de buscar la nostra pròpia supervivència, donem també valor a l'entorn que ens envolta per si mateix i prenguem consciència de l'ecodependència que ens ha mantingut vius.

EDUCACIÓ SOCIAL FEMINISTA

L'Educació Social, ha de tenir capacitat d'adaptació als canvis al ritme que canvia la societat amb la que treballa, en el tema que ens ocupa, el feminisme n'és un dels exemples més evidents dels últims temps.

Com he comentat anteriorment, el patriarcat genera una desigualtat entre homes i dones, per tant estem parlant que ambdós viuen dues realitats molt diferents, que calen ser tingudes en compte i analitzades. Aquí rau la importància d'implementar la perspectiva de gènere en la nostra feina.

La perspectiva de gènere ens permet adequar les nostres tasques a les realitats de les persones que necessiten de la nostra intervenció. Cal destacar també, que si la nostra professió està marcada per criteris de justícia social i drets humans, reconèixer la diferència i promocionar la igualtat també són deures de la professió (Merelas, 2017).

Cal tenir en compte que des de les perspectives feministes no només es té en compte el biaix de gènere que existeix i la desigualtat que el patriarcat genera, sinó que també té en compte altres tipus de desigualtats que també afecten les persones i poden fer-ho a la vegada, interseccionen.

La interseccionalitat, és la mirada que reconeix que les desigualtats i opressions se sustenten, en les diferents identitats que ens componen i no només en un aspecte, es torna també una part fonamental a afegir en la nostra mirada. Aquesta ens permet entendre la complexitat de les persones i de les seves realitats, ens obliga a sortir de les nostres realitats per entendre les dels altres. Ens obliga a mirar i veure més enllà de nosaltres mateixos (Crenshaw, 2016).

Luisa Amézquita i Celina Trimiño (2020), ens parlen de les Pedagogies per a la Pau fent referència, tant a la perspectiva de gènere com a la interseccionalitat, aquest anar més enllà del que veiem a simple vista, ens permet construir Pau i també, combatre desigualtats per poder complir amb les nostres obligacions professionals, de justícia social i Drets Humans.

5. ANÀLISI I DISCUSIÓ

Un cop havent realitzat l'aprofundiment en el marc teòric sobre els antecedents i els dos eixos vertebradors del treball que són l'ecofeminisme i l'Educació Social, a continuació realitzaré l'anàlisi i discussió per tal de poder donar resposta a la pregunta inicial i assolir els objectius marcats a l'inici del treball.

ACTUALITAT

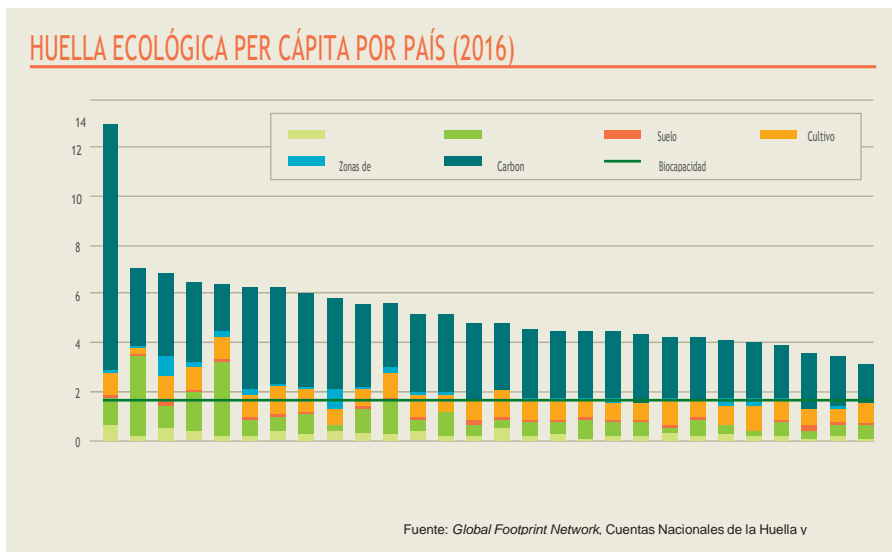
Com he dit des de l'inici del treball i és per tots sabut, vivim en un sistema capitalista i patriarcal que determina les nostres vides en tots els aspectes de la vida d'una persona, l'evolució i el desenvolupament, o mal desenvolupament com diria Vandana Shiva, ens ha portat fins al segle XXI amb totes les conseqüències corresponents d'un futur fosc i incert.

Segons dades del 2019 de *World Wilde Fund for Nature* (a partir d'ara WWF) -on es calcula la petjada ecològica i el deute ecològic-, per tal de poder respondre a la demanda de recursos que suposa el ritme de consum mig d'una persona resident a Espanya, necessitaríem 2'3 planetes Terra. Tal i com diu Yayo Herrero (2018), hem creat un sistema que necessita de recursos infinits per funcionar en un planeta amb recursos finits.

La WWF, juntament amb la *Global Footprint Network*, ens mostren al seu informe del 2019 com Europa, principal creadora i beneficiada del sistema capitalista, viu en general, per sobre dels límits de la natura, com podem veure al gràfic inferior.

Figura 1

Petjada ecològica per càpita per país.

Europa, així com d'altres països com pot ser EE.UU, hem funcionat des de fa segles com caníbals geopolítics amb d'altres països del món, on hem aconseguit poder viure amb una qualitat de vida alta, a costa de la baixa qualitat de vida d'altres persones.

Tenint en compte que vivim en un sistema Capitalista, que per essència i definició, posa com interès central el capital, hem desenvolupat un seguit de maneres de funcionar que estan donant com a resultat un planeta Terra cada vegada més hostil i inevitable.

L'ecofeminisme, així com les seves autores de referència les quals s'han anat anomenant al llarg del treball, tenen molt clar quins són aquests models de funcionament i quines han sigut les conseqüències. Yayo Herrero (2018) ens explica en una conferència titulada "Miradas ecofeministas para revertir la guerra contra vida", el seguit de sistemes i problemes que trobem i que estan suposant aquesta guerra contra la vida.

Des del sistema econòmic que hem imposat, les indústries, l'explotació de recursos, l'energia que utilitzem, els models d'alimentació i per tant l'agricultura i la ramaderia, el lliure mercat, la llei d'oferta i demanda, les exportacions i importacions, estan suposant el límit natural en que ens trobem.

Amb tot això que ens ha aportat grans facilitats a les nostres vides, al primer món, i gran qualitat de vida, en realitat està suposant greus nivells de contaminació, extinció d'espècies, desaparició de recursos naturals, pobresa generalitzada, especialment en països de l'anomenat tercer món, noves malalties derivades de tot això i de la eterna recerca de maximitzar l'obtenció d'un recurs al menor preu possible, desastres naturals derivats del canvi climàtic, entre altres conseqüències. En definitiva, una guerra contra la vida.

I com afecta això a les dones? Doncs, en el cas del "primer món", la reproducció social ha quedat relegada a nosaltres, i s'han executat formes de vida que dificulten la comptabilització d'aquestes cures de la reproducció social amb la participació de la societat en sentit laboral i social.

Això porta com a conseqüència una crisi de cures, que o bé ens ha tornat a tancar a casa, a l'espai domèstic, per seguir reproduint la "nostra tasca", o ha suposat que haguem d'utilitzar els serveis, de dones encara més oprimides que nosaltres, per tal de poder participar de la societat, concepte conegut com externalització de la cura. Per altra part, quan aquesta cura no s'ha externalitzat, ha comportat, haver de tenir dobles i triples jornades laborals per aquelles dones i mares treballadores. En qualsevol cas, suposa de nou un aïllament i empobriment. (Pascual i Herrero, 2010)

A altres llocs del món, on les dones mantienien no només la reproducció social, sinó també la productivitat de les terres, els ha generat un aïllament encara més fort i també un augment dels índex de pobresa, perquè han vist les seves formes de vida absolutament amenaçades per les grans potències mundials i la seva necessitat de recursos, per poder seguir perpetuant-se.

En aquest sentit, l'Educació Social i té molt a fer. El 5é principi deontològic general de l'Educació Social és el Principi de l'acció socioeducativa, i ens fa referència a que totes les nostres accions socioeducatives han de girar al voltant de la recerca i acompanyament de persones, grups i comunitats, per millorar la qualitat de vida (ASEDES, 2007).

JUSTÍCIA SOCIAL I DRETS HUMANS

Com hem comentat en l'apartat de l'Educació Social, aquesta respon a principis com són la justícia social i la defensa i manteniment dels Drets Humans. I tal i com diu Jaques Delors (1996) "la educación constituye un instrumento indispensable para que la humanidad pueda progresar hacia los ideales de paz, libertad y justicia social."(p.7)

Partint de la teoria que defensen les autores, independentment de la branca que postulin, l'ecofeminisme és principalment justícia social i Drets Humans. Inclús afegeixen nous conceptes a tenir en compte en la transició ecofeminista, Yayo Herrero (2013) amb la interdependència i ecodependència o Ivone Gebara (2000) amb el seu postulat de que l'ecojustícia és també justícia social.

Hem pogut veure com la perspectiva de gènere i la interseccionalitat són dues mirades que promouen els principis de l'Educació Social i que s'estan implementant en la nostra professió. I són també, dos elements bàsics de l'ecofeminisme, entenent que aquestes mirades són la base de la seva teoria, feminista, no hegemònica, anticolonialista, antiracista, anticapitalista, antipatriarcal, anticlassista, en resum és llibertadora, empoderadora i digna.

Tots els conceptes es tornen reals i amb sentit quan escoltem les crítiques de l'ecofeminisme vers al sistema en que vivim i analitzem la realitat del món que ens envolta. Realitat la qual, els professionals de l'Educació Social fem front cada dia a les nostres feines, realitats que veiem certes i injustes. Potser és que, justícia i Drets Humans, són també, sinònims d'Educació Social i ecofeminisme.

ALTERNATIVES

Les alternatives i propostes que presenten les teories ecofeministes no són noves, ans al contrari, es tracta de recuperació i reapropiació de models de vida que ja havíem tingut incorporats anteriorment. Són propostes que en alguns casos l'Educació Social ha començat a tenir en compte i treballar amb elles, prèviament potser, de conèixer l'ecofeminisme.

Ambdós defensen sens dubte, que el que cal tornar a posar al centre, és la vida, les persones. I això ho mostren clarament en les seves actuacions i propostes que posen l'enfocament en la qualitat de vida i la dignitat de les persones, ara i en un futur, que no és tant llunyà.

Com hem comentat anteriorment, Yayo Herero (2013) ens explica que els essers humans som interdependents entre nosaltres, però també ecodependents ja que necessitem de la natura per seguir existint. Contràriament, la natura no necessita de nosaltres per existir, però tenim la capacitat de malmetre-la, i aquesta capacitat ens està portant directament a l'extinció.

El fet que coexistim amb la natura i que nosaltres siguem ecodependents, genera per lògica, la necessitat de simbiosi i per tant de cura d'allò que cada dia de la nostra existència ens manté vius.

La sobirania alimentària, l'agricultura regenerativa, el comerç de proximitat, la xarxa comunitària, les energies renovables, els transports alternatius, l'austeritat, la distribució de la riquesa o el reciclatge. Poden semblar termes nous però no ho són en absolut.

Són el que deia al principi, recuperar i reapropiar. Fer-ho des d'allò local cap allò global, la globalització és fonamental per entendre també el que ens ha passat. Com diu M. Giulia Conzanzo (2020) "*Pensar soluciones locales para problemas globales*" (p.20). Hem de tornar a posar el focus en el territori pròxim, per poder atendre les necessitats més globals.

En aquest sentit podem parlar de la pedagogia social comunitària, que ja hem presentat anteriorment, i que podem vincular fàcilment amb les Ecoaldeas i l'Educació Gaia, que compten amb un enfocament absolutament ecofeminista que aborda tot el que hem comentat.

L'Educació Gaia és un gran exemple de perspectiva ecofeminista en l'educació, on posem la vida al centre. Aquest projecte va ser creat per *Educadores de Ecoaldeas Globales para una Tierra Sostenible* (GEESE) que fomentaven un enfocament multidisciplinari de l'educació per la sostenibilitat.

Els mateixos defineixen la seva visió a la seva pagina web (www.gaiaeducation.org):

Trabajamos por un futuro resiliente dentro de los límites planetarios donde nadie se quede atrás. Un mundo de alimentos seguros y nutritivos; de agua potable limpia; del acceso universal a la educación para la sostenibilidad; del bienestar físico, mental y social. Un mundo que utilice la energía y los materiales con mayor eficiencia, distribuya la riqueza de manera justa y luche por eliminar el concepto de desperdicio. Un mundo de respeto universal por los derechos humanos y la dignidad humana; de justicia e igualdad; de respeto por la raza y la etnia; y de igualdad de oportunidades que permitan la plena realización del potencial humano al mismo tiempo que promueven la prosperidad compartida.

Basen la seva Educació per al Desenvolupament Sostenible (ESD) en 4 dimensions: Social, econòmica, ecològica i cosmovisió, que ells anomenen *4-D Framework*. Encara que no es defineixin com a ecofeministes obertament, podem observar com clarament tenen una visió i enfocament ecofeminista, de com hauria de funcionar el món.

A Espanya trobem una proposta molt interessant i innovadora que és *FUHEM educación+ecosocial*. És una fundació la qual la vicepresidenta és Yayo Herrero, que promou la justícia social, la profundització de la democràcia i la sostenibilitat ambiental, mitjançant l'acció educativa i la feina en terme ecosocials.

6. CONCLUSIONS

Margaret Thatcher als anys 80, va utilitzar l'eslògan *There is no alternative* (no hi ha alternativa), eslògan que ha mantingut i utilitzat el neoliberalisme per justificar la inflexibilitat i les barbaritats derivades de defensar el sistema Capitalista, a qualsevol cost.

Potser no anava tant desencaminada, però no en el sentit que ella creia. A cada telenotícies, a cada informe que es publica, veiem com hem iniciat un compte enrere per acomiadar-nos de la vida tal i com la coneixem, o potser simplement de la vida. Ara si que no hi ha alternativa.

Cal que siguem resilients, acceptar com hem arribat fins aquí i buscar solucions per intentar sortir del futur incert, de les catàstrofes que no fem més que generar. I de nou ser resilients, com ho és la natura, que sobreviu malgrat les dificultat, a tot allò que li posem davant.

Recuperant els objectius marcats a l'inici del treball:

Objectiu general: Sensibilitzar als professionals de l'Educació Social sobre l'ecofeminisme.

Objectius específics:

- Aprofundir en el coneixement de l'ecofeminisme i la seva relació amb l'Educació Social.
- Destacar la importància de l'abordatge de problemàtiques socials amb un enfocament ecofeminista.
- Facilitar recursos per orientar als professionals de l'Educació Social sobre com implementar l'ecofeminisme.

He pogut complir satisfactòriament tots els objectius, ja que he pogut fer un aprofundiment sobre l'ecofeminisme i la seva vinculació amb l'Educació Social, incidint en visions i propostes perfectament aplicables a la nostra professió. Per altra banda

també he parlat de tipologies d'educació, com l'Educació Gaia i algun recurs que profunditza en la perspectiva com és FUHEM.

Si bé és cert, cal seguir treballant per poder aportar nous recursos i metodologies ecofeministes que siguin aplicables a l'Educació Social per tal de poder implementar-los en el dia a dia de la nostra missió.

L'Educació Social i l'ecofeminisme conflueixen directament en el moment en que, l'important per ambdós, és la vida, la de les persones, però no cal oblidar que la natura també és vida en si mateixa i ens dota de vida a nosaltres.

L'ecofeminisme és antisistema capitalista patriarcal, trenca amb tot el que està preestablert i tot allò que coneixem com a realitat hegemònica o norma. Va més enllà, busca retornar la dignitat de les persones, la importància de la vida, de la felicitat, un món habitable.

Així doncs, no és també l'Educació Social, antisistema en aquests termes? Per mi sí, en el moment que es proposen i es treballa amb alternatives a tot allò que tenim davant, on el focus, la importància, rau en una cosa completament diferent a allò que defensen uns pocs afortunats que concentren el poder. La importància rau doncs, en les persones, i de nou, en la vida.

L'Educació Social amb el llarg dels anys ens ha ensenyat que les alternatives són possibles, que podem treballar i lluitar per un món millor, més just, igualitari, digne i que el treball i la lluita donen els seus fruits. Encara quan costa, quan trobem impediments, polítiques insuficients, manca de recursos, nosaltres podem ser i som resilents, perquè creiem en un món diferent.

La transformació social, és possible i ara més que mai, és també necessària. El punt d'impàs en que ens trobem a nivell mundial evidencia la necessitat de canvi i perquè no tornar-nos "anti-", anticapitalistes, antimasclistes, anticlassistes, anticolonialistes, antiracistes, antipatriarcal i antiatropocentristes, per passar a ser pro- i defensar i lluitar per la totalitat de les vides.

L'ecofeminisme també ho és de resilient, i ens ho demostren totes les dones oprimides en països que mal anomenem tercer món, que participen i lluiten diàriament pels drets

de les persones, per la justícia, per les vides dignes i per elles mateixes, pel futur. I totes aquelles dones que aporten al món les teories i desperten consciències amb les seves crítiques.

Havent desenvolupat aquest treball me n'adono que evidentment, l'ecofeminisme també té reptes a superar. Jo en proposo els següents:

- Fer més promoció del propi ecofeminisme, que aquest arribi a més persones, per sortir de la utopia i arribar a la realitat.
- Seguir fent propostes pràctiques per tal que es pugui posar en pràctica, des d'allò individual, fins allò col·lectiu.
- Promoure nous models d'educació i ensenyament que respectin la vida i la realitat de les persones i del medi que ens manté vius.
- Promoure i reclamar polítiques que responguin als valors i objectius que proclama l'ecofeminisme.

Per últim, destacar que, les dones hem de ser protagonistes en una història on ens hem trobat relegades a unes tasques de cures invisibilitzades pel sistema patriarcal, unes tasques que el sistema capitalista cada dia ens fa més difícils.

Perquè reivindicar-nos a nosaltres mateixes, les nostres tasques, la nostra dignitat i el nostre futur, és ser també resilient i sens dubte és ser antisistema. Perquè a nosaltres ens devem justícia i al planeta també, per les avantpassades, per les que hi som i per les que hi seran.

Perquè cal lluitar per un món on realment valgui la pena viure. Perquè mai oblidaré la consigna que proclama: "Ni la terra ni les dones som territori de conquesta". Ara més que mai, perquè si hi ha alternativa, jo proclamo: "Més ecofeminisme i més Educació Social".

7. BIBLIOGRAFIA

Asociación Internacional de Ciudades Educadoras (1994). *Carta de ciudades educadoras*. https://www.edcities.org/ca/wpcontent/uploads/sites/6/2020/12/CAT_Carta-2.pdf

Alonso, H.; Ruiz, P.; Sánchez, J i Oficialdegui, R. (2014). Exclució social, medi obert i incorporació social a l'associació Bizitegi: un model d'intervenció socioeducativa en programes de reinserció social des de la Pedagogia Social Comunitària. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 57, 47-65. <https://raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/278528/366289>

Amador, L.V, Esteban, M. (2017, juliol). La educación ambiental como ámbito emergente de la educación social. Un nuevo campo socioambiental global. *RES, Revista de Educación Social*, 25, 134-147. https://eduso.net/res/wp-content/uploads/2020/06/eduambiental_res_25.pdf

Amézquita Aguirre, L., i Trimiño Velásquez, C. (2020). Pedagogies for peace, the relevance of the gender approach and the intersectionality. *REVISTA HISTORIA DE LA EDUCACIÓN LATINOAMERICANA*, 22(35). <https://doi.org/10.19053/01227238.11918>

Amorós, C. (2000) Presentació a Amorós, C. (Sintesis) *Feminismo y filosofía*. 9-107. <https://kolectivoporoto.cl/wp-content/uploads/2015/11/Amor%C3%B3s-Celia-Feminismo-y-Filosof%C3%ADa.pdf>

ASEDES (2007). *Documents professionalizadors. Definició d'educació social; Codi Deontològic de l'educador i la educadora social i Catàleg de funcions i competències de l'educador i la educadora social*. Barcelona: ASEDES. http://www.educacionsocial.udl.cat/export/sites/EducacioSocial/.content/documents/etica_es.pdf

Carcaño Valencia, É. (2008). *Ecofeminismo y ambientalismo feminista: Una reflexión crítica*. *Argumentos* (México, D.F.), 21(56), 183-188.

[http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0187-57952008000100010&lng=es&tlng=es.](http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0187-57952008000100010&lng=es&tlng=es)

CENDEAC. (3 de juliol del 2018). *Yayo Herrero. Miradas ecofeministas para revertir la guerra contra la vida.* [Vídeo]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=Zg2eEs5slhl&t=5154s>

Crenshaw, K.W. (2016). *The urgency of intersectionality.* TED. https://www.ted.com/talks/kimberle_crenshaw_the_urgency_of_intersectionality

Delors, J. (1996). *La educación encierra un tesoro.* Santillana. Ediciones UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000109590_spa

De Miguel, A. (2007). El feminismo a través de la historia I. Feminismo Premoderno. *Mujeres en Red. El periódico feminista.* <https://www.mujiresenred.net/spip.php?article1309>

De Miguel, A. (2007). El feminismo a través de la historia. Capítulo II. Feminismo Moderno. *Mujeres en Red. El periódico feminista.* <https://www.mujiresenred.net/spip.php?article1310>

De Miguel, A. (2007). El feminismo a través de la historia. Capítulo III. Neofeminismo: los años 60 y 70. *Mujeres en Red. El periódico feminista.* <https://www.mujiresenred.net/spip.php?article1311>

De Miguel, A. (2007). El feminismo a través de la historia. Capítulo IV. Feminisms de la diferencia y últimas tendencias. *Mujeres en Red. El periódico feminista.* <https://www.mujiresenred.net/spip.php?article1312>

Díaz Estévez, A. (2019). Ecofeminismo: *Poniendo el cuidado en el centro.* Ene, 13 (4). <http://ene-enfermeria.org/ojs/index.php/ENE/article/view/1072>

WWF. (2019) *España entra en deuda ecológica.* <https://www.wwf.es/?50680/Espana-entra-en-deuda-ecologica>

Fernández Guerrero, O. (2010). *Cuerpo, espacio y libertad en el ecofeminismo*. *Nómadas. Critical Journal of Social and Juridical Sciences*, 27(3). <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=18113757014>

Gebara, I. (2000). *Teología ecofeminista*. Editorial Trotta, S.A. <https://observatorio.aguayvida.org.mx/media/intuiciones-ecofeministas-ivone-guebara-pdf.pdf>

Gutiérrez, J.M. (2019). Antropoceno: tiempo para la ética ecosocial i la educación ecociudadana. *RES, Revista de Educación Social*, 28, 99-113. <https://eduso.net/res/wp-content/uploads/documentos/1235.pdf>

Guzmán, A. (2019). *Descolonizar la memoria. Descolonizar feminismos*. Mujuta Tarpuna. <https://mujeresxmujeres.org.ar/wordpress/wp-content/uploads/2021/09/Descolonizar-Los-Feminismos-Feminismo-Comunitario-Antipatriarcal.pdf>

Proyecto ECOS. (2013) *Ramón Grosfoguel/ Descolonización epistemològica* [Vídeo]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DYks4gCoZEo&app=desktop>

Herrero, Y. (2013). Miradas ecofeministas para transitar a un mundo mas justo y sostenible. *Revista de Economía Crítica*, 2(16), 278-307. <https://www.revistaeconomicacritica.org/index.php/rec/article/view/334>

López-Andrada, C i Pérez de las Vacas, S. (2020). Entrevista con Adriana Guzmán sobre decolonización de los feminismos en Mérida (Extremadura). *Polyphōnia. Revista de Educación Inclusiva*, 4(2), 304-311. <https://revista.celei.cl/index.php/PREI/article/view/218/162>

Merelas Iglesias, T. (2017). El reto de la Educación Social feminista. *RES, Revista de Educación Social*, 24, 772-777. <https://eduso.net/res/wp-content/uploads/documentos/1008.pdf>

Migliaro, A. (2021) *Perfumar la rabia* . El ecofeminismo de Françoise d'Eaubonne en la era del barbijo. *Ecología Política*, 61, 124-128. <https://www.ecologiapolitica.info/?p=14893>

Millet, K. (1995). *Política sexual*. Madrid: Catedra.
<https://revistaemancipa.org/wp-content/uploads/2017/09/Kate-Millett-Politica-sexual.pdf>

Morata, T. (2014). Pedagogia Social Comunitària: un model d'intervenció socioeducativa integral. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 57, 13-32. <https://raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/278526>

Oyugui, B. (2006). Green Belt Movement. Avanzar para inspirar cambios. *Ecología Política*, (31), 105-107. <https://www.ecologiapolitica.info/?p=6557>

Unifembolivia. (2010). *Julieta Paredes- Feminismo Comunitario* [Vídeo]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=NrivDMI1gDU&t=0s>

Puleo, A. H. (2000) (1). Luces y sombras del ecofeminismo. *Asparkia. Investigación Feminista*, (11), 37-45. <https://www.e-revistas.uji.es/index.php/asparkia/article/view/904>

Puleo, A. H. (2012). *Feminismo y ecología*. Mujeres en red. El periódico feminista. <https://www.mujeresenred.net/spip.php?article2060>

Rodríguez, M. P. i López, Y. H. (2010). Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro. *CIP-Ecosocial. Boletín ECOS*, 10, 1-3. https://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/Bolet%C3%ADn%20ECOS/Boletin_10/ecofeminismo_propuesta_repensar_presente.pdf

Shiva, V. (1995). *Abrazar la vida, mujer, ecología y supervivencia*. Horas y Horas. <https://observatorio.aguayvida.org.mx/media/vandana-shiva-abrazar-la-vida.-mujer-ecologia-y-supervivencia.pdf>